

ПРОБЛЕМА ЛІНГВІСТИЧНОЇ СПЕЦИФІКИ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ У ПРАЦЯХ АНТРОПОНІМІСТІВ ХХ–ХХІ СТ.

У статті проаналізовано погляди учених-ономастів на історію формування та лінгвістичну специфіку українських прізвищ. Окреслено здобутки вчених в опрацюванні проблем змістового наповнення терміна *прізвище*, вирішенні основних диференційних ознак прізвищ як різновиду антропонімів, хронологізації їхньої появи. Виокремлено лінгвальні особливості формування спадкових антропонімів, з'ясовано особливості впливу позамовних чинників на виникнення прізвищ.

Ключові слова: прізвище, антропоніміка, антропонім, ономастика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прізвища – своєрідна група лексики кожної мови, яка лінгвально відбиває історію культури та ментальність народу, відтворює колишні реалії життя народу, тому без вивчення прізвищ неможливе цілісне дослідження історії нації, її матеріальної та духовної культури. У прізвищах засвідчені особливості розвитку мови, збережена специфіка лексичного складу та словотвірні риси, притаманні українській мові в минулому.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання про виникнення, розвиток і структуру прізвищ здавна було предметом вивчення не лише мовознавців, а й істориків і культурологів. Дослідження прізвищ уже мають багате наукове підґрунтя, зокрема низку вагомих монографій та статей учених (Л. Л. Гумецької, І. М. Железняк, Ю. О. Карпенка, Р. Й. Керсти, Р. І. Остаха, С. М. Пахомової, Ю. К. Редька, М. Л. Худаша, П. П. Чучки), але вивчення проблеми лінгвістичної специфіки українських прізвищ дотепер є перспективним напрямом ономастики. Одна з актуальних проблем української антропоніміки – аналіз здобутків мовознавців у вивченні давньої та сучасної антропонімної системи.

Мета роботи – проаналізувати погляди учених-ономастів на історію формування та лінгвістичну специфіку українських прізвищ. Мета роботи передбачає виконання таких завдань: 1) узагальнити підходи ономастів до питання хронологізації появи українських прізвищ; 2) виокремити лінгвальні особливості формування спадкових антропонімів, з'ясувати вплив позамовних чинників на виникнення прізвищ; 3) систематизувати погляди науковців на проблему виникнення та змістового наповнення терміна *прізвище*.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. З часу зародження антропоніміки як науки і до сьогодні здійснено чимало спроб окреслити час та особливості появи прізвищ. Вивчаючи антропонімію XIV–XV ст., Л. Л. Гумецька констатує факт

існування особових назв з уже виразними ознаками українських прізвищ «у сучасному розумінні» [3, с. 26] і водночас вказує на непослідовність у називанні особи, використання одночленного, а також дво- та тричленних способів іменування. На нашу думку, окреслений дослідницею час слід співвідносити не з часом їхнього остаточного закріплення, а з періодом формування основних моделей антропонімних формул, що стали підґрунтям для творення прізвищевих назв. І. Д. Сухомлин також указував на непослідовність у способах називання особи, зауважуючи, що процес виникнення, «стабілізації та закріплення в живому мовленні» прізвищ відбувся ще в XIV–XV ст. [15, с. 86].

На думку В. Ю. Франчук, становлення українських прізвищ відбулося на початку XVII ст. [17, с. 149]. Ю. К. Редько стверджував: «Процес формування прізвищ завершений на кінець XVIII – початок XIX ст.» [14, с. 79]. О. Д. Неділько зазначає, що «в Україні особові назви, які за своєю формою і функцією схожі з сучасними прізвищами, існували вже XIV–XV ст.», хоч становлення прізвищ у більшій частині населення зараховує до XVII–XVIII ст. [10, с. 19].

Причину визначення різночасових параметрів появи прізвищ пояснює П. П. Чучка. Дослідник виокремлює три періоди у становленні спадкових лексем та їхніх найвагоміших ознак: час появи на певній території двослівного іменування особи, час усталення основних словотвірних типів нинішніх прізвищ та час юридичної стабілізації прізвищ. Ознаки прізвища, які в наш час вважають найвагомішими, з'явилися не в один час, а в різні періоди [20, с. 273]. Дослідник наголошує на важливості розмежування історико-лінгвістичного та юридичного підходів до визначення давності українських прізвищ. Застосування лише одного з них призводить до неврахування багатьох особливостей появи прізвищ. Автор зазначає, що «питання про те, коли саме один із компонентів цього двочленного найменування державно-правові інституції узаконили в ролі обов'язкового спадкового стабільного знака, по суті, не лінгвістичне, а юридичне» [20, с. 261].

Водночас П. П. Чучка вносить суттєве уточнення про неодноразовість формування двочленних іменувань, усталення словотвірних типів цих іменувань, появи юридично закріплених прізвищевих назв. При цьому дослідник відокремлює процес розвитку антропонімної системи від позамовних чинників, зокрема законодавчого впливу на появу нового антропонімного класу. Проаналізована автором еволюція прізвищ Закарпаття переконливо засвідчує давність українських прізвищ та початки їхнього формування задовго до появи законодавчих актів, які врегулювали та офіційно закріпили вживання прізвищ.

Ясність у проблему датування появи прізвищ вніс М. Л. Худаш, розглянувши її у двох аспектах: 1) поява в українців двочленного типу іменування та його стабілізація; 2) виникнення прізвищ – особливого класу антропонімів, якому притаманна спадковість та незмінність. Стосовно формування двослівного називання особи М. Л. Худаш

зауважував, що «вживання назв прізвищевого типу в Україні в XIV–XVIII ст. було загальнопоширеним і мало давні традиції» [19, с. 40]. Однак із цього не випливає, що на той час уже були сформовані прізвища. Неоднорідність зафіксованих способів ідентифікації особи у XVIII ст. спонукала автора до висновку про становлення прізвищ лише наприкінці XVIII – на початку XIX ст. під впливом запровадження обов'язковості прізвищ в Австро-Угорщині та Російській імперії. Початок юридичного закріплення прізвищ в Австро-Угорщині пов'язують із патентом цісаря Франциска I від 21 лютого 1805 року, згідно з яким кожен житель імперії був зобов'язаний мати прізвище. У Російській імперії документом, який регулював вживання прізвищ, став «Новий цивільний кодекс» 1826 року. Про завершення формування українських прізвищ можна говорити лише з часу появи юридично закріплених іменувань.

Отже, М. Л. Худаш зумів виокремити та врахувати правовий аспект проблеми становлення українських прізвищ, надавши йому водночас провідну роль. На позначення іменувань, зафіксованих у документальних джерелах до початку XIX ст., що передували прізвищам і значною мірою були близькими до них, автор використав термін *прізвищеві назви*. Основна відмінність між прізвищами і прізвищевими назвами полягала в неспадковості та змінності форм прізвищевих назв, які з часом зазнали вноормування завдяки звичаєвому праву. Тому, на думку вчених, про українські прізвища в сучасному розумінні можна говорити лише починаючи з 30-х років XIX ст., відколи на всій українській етнічній території були запроваджені кодифіковане право і відповідні правила користування особовими назвами [19, с. 46].

Запропонований М. Л. Худашем погляд на становлення прізвищ став загальноновизнаним в українській антропоніміці. Подальший розвиток антропонімічних студій із цієї проблеми полягає у вивченні еволюції антропонімічної системи на певних етапах розвитку, а також в уточненні деяких теоретичних позицій дослідника.

На матеріалі Йосифінської та Францисканської метрик проблему давності українських прізвищ вивчає Т. І. Гайдукевич. Дотримуючись підходу М. Л. Худаша, авторка зараховує процес становлення прізвищ до 30–40-х років XIX ст., зазначаючи, що більшість прізвищевих назв початку XIX ст. «були ще прямими назвами за іменем чи прізвиськом батька або інших осіб». Визначальний вплив на розвиток антропонімічної системи з обов'язковим уведенням прізвищ, на думку Т. І. Гайдукевич, відіграло юридичне закріплення цих іменувань. Дослідниця наголошує, що державні постанови прізвищ не створювали, вони тільки узаконювали в ролі прізвищ уже готові особові назви, багато з яких сягає ще праслов'янського періоду [2, с. 95].

Дещо інакше пояснив цю проблему Ю. О. Карпенко [7]. Аналізуючи прізвищевий матеріал «Реєстру Війська Запорозького» 1649 року, дослідник розглянув способи реалізації в засвідчених антропонімах

спадковості – однієї з визначальних ознак прізвища. На основі значної кількості фіксацій антропонімів, які належали батькові та синові чи синам, автор простежив особливості зміни антропоніма з його переходом у розряд патронімних лексем. Домінувальними способами називання сина за додатковим або власним особовим іменем батька в «Реєстрах...» стало додавання патронімного форманта -енк(о), а зрідка за іменем матері – на -ишин. Наведені особливості антропонімної системи середини XVII ст. засвідчують намагання закріпити за допомогою назв прізвищевому типу відомості про батьків і зберегти ці назви протягом кількох поколінь. Отже, до основних передумов появи прізвищ – спадкових та незмінних антропонімів – належить не лише юридичне закріплення, а насамперед намагання зберегти та мати змогу підтвердити прізвищевою назвою належність до певної родини.

Вивчаючи антропонімію XVI ст., Р. Й. Керста [8] й І. В. Єфименко [5] розглядають проблему давності українських прізвищ та розвитку додаткових іменувань особи. Р. Й. Керста зазначала: «Деякі записи дають змогу стверджувати, що вже в XVI ст. серед представників панівних верств суспільства формуються спадкові родові назви, які часто мають незмінні для кількох поколінь форми» [8, с. 9]. Показово, що спадковими раніше стають іменування заможної знаті, оскільки закріплення родової назви підтверджувало належність до знатного роду, забезпечувало збереження привілеїв.

Як слушно зауважує І. В. Єфименко, говорити про прізвища в сучасному розумінні цього терміна в XVI ст. ще передчасно, хоч процес формування прізвищ був тривалим і «в досліджуваній період уже склалися певні передумови для їхнього створення» [4, с. 78]. Завдяки цьому в XVI ст. виявилася тенденція до перетворення особових назв у спадкові антропоніми, які означали сім'ю, родину, тобто фактично стали зародками сучасних прізвищ.

Отже, завдяки здобуткам українських антропонімістів у розв'язанні проблеми давності прізвищ можемо відтворити картину їхнього розвитку від появи двочленного іменування до закріплення прізвища – офіційного іменування особи. Виникнення двослівного способу називання особи дослідники пов'язують із добою Київської Русі. На думку С. М. Пахомової, протягом усього давньоруського періоду на фоні однолексемних виникають багатолексемні антропонімні утворення, хоч основним способом ідентифікації особи в X–XIII ст. був однолексемний [12, с. 126]. Як зазначає П. П. Чучка, другий компонент особової назви, «крім номінативної, виконував ще й конотативну функцію: прізвисько характеризувало денотата за якоюсь його примітною ознакою» [21, с. 598].

Додатковим компонентом такого іменування виступало переважно прізвисько, яке частіше було індивідуальним, відпрізвиськові патроніми в писемних пам'ятках трапляються зрідка, утворені здебільшого від імені, рідше від апелятивного іменування батька або іншого близького родича.

Найпродуктивніша серед давньоруських складених назв двочленна формула ім'я + патронім на *-ич*, рідше траплялися антропоніми на **-їь, -овъ/-евъ, -инъ* [13, с. 204]. На кінець давньоруського періоду виразно визначилися ті лексико-семантичні групи слів, на основі яких у наступні століття були утворені й офіційно закріплені прізвища [21, с. 600]. З огляду на це можна стверджувати, що вже в часи Київської Русі виникли передумови для появи нового антропонімного класу, зокрема становлення лексико-семантичної бази та формування основних суфіксів, що пізніше взяли участь у творенні прізвищ.

Для антропонімної системи XIV–XV ст. характерне активне функціонування прізвищевих назв. Як зазначає П. П. Чучка, в пам'ятках XIV–XV ст. двослівні іменування особи вже мають кількісну перевагу над однослівними [21, с. 603]. Визначальна особливість прізвищевих назв цього періоду – неунормованість, стихійність. Численні давні писемні пам'ятки з різних місцевостей засвідчують те, що українські особові назви не підлягали в ті часи жодному нормуванню [19, с. 40]. Якщо прізвиська цього часу практично не змінили свого функціонування порівняно з попереднім періодом, то патроніми зазнали значних змін, які полягали передусім у тому, що виникла значна кількість патронімних утворень не лише від імен, а й від прізвиस्क. Це свідчить про появу тенденції до успадкування нащадками назви предка, переважно батька. У частини прізвищевих назв занепадає характеристична функція, вони втрачають зв'язок із семантикою співвідносного апелятива й починають називати особу безвідносно до його значення. У межах антропонімії відбувається зародження нового класу, не позбавленого ознак унормування та стабільності, оскільки «в ті часи в способах ідентифікації панував хаос, в умовах якого навіть в офіційних документах можна було обійтися без деталізації» [19, с. 41].

Антропонімній системі XVI–XVIII ст. притаманна поява власних особових назв, співвідносних із сучасними прізвищами, хоч про функціонування прізвищ у ролі спадкових та незмінних іменувань щодо більшості жителів говорити ще рано. Як і в попередні століття, засвідчено чимало прізвищевих назв, які стали спадковими, але існування зазначених антропонімів характерне лише для кількох поколінь. Така нетривалість зумовлена належністю зафіксованих онімів до родових прізвиस्क. Водночас від нинішніх прізвищ родові прізвиська XVI–XVIII ст. відмінні лише тим, що вони не були закріплені юридично, а отже, протягом певного часу могли змінюватися [21, с. 609]. Українські антропонімісти знаходять у середньовічних пам'ятках свідчення передавання низки особових назв у спадок, проте встановити в кожному випадку, чи це найменування спадкове або неспадкове, складно, оскільки не завжди можна простежити його подальший розвиток у пам'ятці, яка відбиває лише один часовий зріз [11, с. 520]. Думку про завершальний етап становлення прізвищевих назв підтверджує й той факт, що двослівний тип іменування стає

домінувальним. Попри те, що випадки ідентифікації особи лише одним антропонімом не поодинокі, такі назви в XVI ст. становлять меншість [9, с. 132]. Успадкування деяких прізвищевих назв наступними поколіннями ще в XVI ст. засвідчують володимирські актові книги, у яких антропонім Семашко використано для називання основоположника роду та його нащадків, щоправда, поряд із уживанням спадкового антропоніма в незмінній формі трапляється прізвищева назва Семашкович [1, с. 37].

Дослідники української антропонімії висловлюють думку про належність прізвищевих назв XVI ст. до прямих означень особи за походженням, заняттям, зовнішністю. Стосовно прізвищевих назв XVI–XVIII ст. М. Л. Худаш стверджував, що «в більшості випадків це були прямі назви дітей по батькові або матері, оскільки назви за професією або заняттям – це переважно апелятиви, а відтопонімні назви вказують на місце походження чи проживання конкретної особи» [19, с. 42]. На противагу йому П. П. Чучка вказує: «У XVIII ст. переважна більшість таких утворень уже не зберігала первісної вмотивованості стосовно кожного денотата, а виступала як звичайні спадкові прізвиська чи навіть прізвища» [21, с. 614]. Щодо особових назв української шляхти та дворянства М. Л. Худаш зазначав, що у XVIII ст. вони існували досить стабільно, але їх не можна вважати прізвищами в сучасному розумінні до запровадження кодифікованого права й державної унормованості особових назв [18, с. 97].

Отже, аналіз писемних пам'яток цього періоду українськими ономастами засвідчує нестабільність функціонування прізвищевих назв, побутування антропонімолексем, у яких зв'язок із мотивами номінації втрачено, поряд із прямими назвами осіб за професією, іменем батька, походженням. Закріплення незмінних, спадкових прізвищ для всіх прошарків населення стало можливим лише після появи законодавчих актів, що зробили обов'язковим уживання прізвищ. На території півдня Волинської області, яка наприкінці XVIII – на початку XIX ст. входила до складу Російської імперії, офіційне унормування прізвищ відбулося після появи «Нового гражданского уложения» («Нового цивільного кодексу») 1826 року.

Вагоме місце в сучасній антропоніміці займає питання змісту терміна *прізвище* та його визначальних ознак. Термін *прізвище* функціонував у давніх пам'ятках поряд з іншими лексемами (*прозъвище, прирокъ, назвиско, прозвиско, прозвание, назвище, порекло, имя* [19, с. 40]) на позначення прізвиस्क. Закріплення сучасного змістового наповнення цього терміна відбулося поступово. Як зазначає М. А. Жовтобрюх, «ще в XIX і на початку XX ст. іменник *прізвище* був широко вживаним у тому значенні, яке властиве йому й тепер» [6, с. 84]. Дослідник підтверджує свою думку численними прикладами з художніх текстів українських письменників цього періоду. У словнику Б. Д. Грінченка терміни *прізвище* та *прізвисько* наведені як взаємозамінні і мають значення «*прозвище, прозвание*», тобто *прізвисько*, а також «*фамилия*», *прізвище* [Грінченко, III, 455]. Таке

паралельне функціонування свідчить про термінологічну неусталеність антропоніміки кінця XIX ст. та відсутність одного терміна для позначення спадкового незмінного антропоніма.

Деякі наведені лексеми на позначення прізвиськ і прізвищ мають поодинокі записи. Тогочасні лексикографічні праці фіксують терміни *прозвання*, інші тогочасні лексикографічні праці – *назвище*, *фамілія*. Наявність кожного з цих термінів лише в якомусь одному зі словників, за спостереженнями М. А. Жовтобрюха, підтверджує їхнє спорадичне побутування [6, с. 84]. На думку дослідника, про появу спроб унормування термінологічної системи свідчить і те, що в більшості російсько-українських словників кінця XIX – початку XX ст. відповідником до російського слова *фамилия* подано лексему *прізвище* [6, с. 85]. М. Л. Худаш зараховує закріплення терміна *прізвище* до 30-х років XX ст. [19, с. 40], М. А. Жовтобрюх вважає таке твердження неточним і висловлює думку про усталення цього терміна не пізніше другої половини 20-х років [6, с. 86].

Проблему змістового наповнення прізвища, тлумачення основних ознак прізвища, які дали б можливість відрізнити його від інших антропонімолексем, мовознавці розглядали по-різному. Перші спроби визначення терміна, вміщені в різних словниках, наводить М. Л. Худаш у монографічному дослідженні «З історії української антропонімії» [18, с. 84].

Однією з перших особливостей було виділено можливість передання прізвища наступним поколінням. Такий підхід, безперечно, став важливим досягненням антропоніміки, врахування його необхідне у вивченні давніх антропонімів. Але наведена ознака не повною мірою окреслює семантику терміна прізвище, її недостатньо для розрізнення прізвищ та родових прізвиськ.

Зорієнтованим на юридичний аспект прізвища стало визначення Ю. К. Редька: «Прізвищем називається оформлена офіційними документами родова назва людини, яка приєднується до її імені і яку людина одержує після народження або в шлюбі та, як правило, передає своїм нащадкам» [14, с. 6]. Детально врахувавши законодавче регламентування, автор оминає аспект незмінності прізвищ. У передмові до «Словника сучасних українських прізвищ» Ю. К. Редько вже зосереджує увагу на цій проблемі, наголошуючи, що прізвище, на відміну від прізвиська, – незмінна, позбавлена конотативного значення назва, яка переходить із покоління в покоління, передається від батьків дітям [Редько 1, 8].

П. П. Чучка виділяє основні диференційні ознаки прізвища – давність та спадковість. Для розрізнення прізвищ та прізвиськ дослідник пропонує два критерії: хронологічний та функційний, вважаючи, що надійних лінгвістичних критеріїв, які на підставі формальних ознак дали б змогу виділити прізвища з-поміж прізвиськ та імен, не існує [20, с. 247]. Називаючи основним критерієм функційний, автор наголошує, що прізвище та прізвисько найчастіше можна розрізнити тільки за їхньою функцією.

Будучи головним засобом офіційної ідентифікації родини в суспільстві, прізвище становить невід'ємний елемент мови і предмет мовознавства. Кожне прізвище має своє звучання й написання відповідно до українських норм вимови та правопису, власну морфемну структуру та словотвірну будову і належить до якоїсь парадигми граматичних форм, що робить його предметом більшості розділів мовознавства. Прізвище – це слово, яке має своє походження, свою історію, що забезпечує йому належне місце в мові, але «прізвище не характеризує денотата, воно лише називає родину і кожного з її членів та індивідуалізує їх серед інших родин. Однак кожне прізвище має етимологічне значення» [Чучка, 5]. Юридичний аспект прізвищ дещо інакший. На відміну від мовознавця, якого цікавить вимова, написання, будова прізвища, його етимологія та спосіб словотвору, працівники різних державних установ здебільшого звертають увагу на точність відтворення його в різних документах.

Окреслюючи основні риси прізвища, М. Л. Худаш наголошує на спадковості прізвища, внаслідок якої втрачається квалітативна характеристика особи. Дослідник вважає важливою й родову належність прізвища, тобто здатність його передаватися від покоління до покоління та номінувати представників одного роду, нащадків спільного предка. До характерних рис прізвища належить також стійка незмінна форма, їхнє існування як елементів не лише мовної, а й правової системи з відповідним законодавчим закріпленням, унормуванням та юридично обумовленими особливостями побутування [18, с. 86–87].

На основі виділених особливостей М. Л. Худаш формулює таке визначення терміна: «Прізвище – це набуте відразу після народження у спадок від батька або (в передбачених законом випадках) матері, офіційно закріплене за конкретним родом незмінне спадкове найменування особи, яке при реєстрації шлюбу переходить від чоловіка до дружини або навпаки, і в офіційній практиці називання в обов'язковому порядку додається до власного імені і назви по батькові» [18, с. 87]. Хоч автор називає своє тлумачення терміна надто громіздким та неостаточним, воно набуло значного поширення в подальших дослідженнях, стало загальноновизнаним.

У сучасній українській антропоніміці усталене визначення прізвища, яке враховує основні, виділені М. Л. Худашем та П. П. Чучкою, ознаки: незмінність, можливість успадкування та юридична обов'язковість іменування. Дослідники зосереджують основну увагу на тому, що прізвище – це спадкова особова назва, уживана з іменем та найменуванням по батькові, яка має чітку регламентацію і служить основним засобом ідентифікації особи.

Таке тлумачення терміна *прізвище* подано в багатьох лексикографічних працях. «Словник української мови» пояснює прізвище як «найменування особи, набуте при народженні або вступі у шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість» [СУМ VIII, 108]. Близьке за змістовим наповненням визначення прізвища,

вміщене в енциклопедії «Українська мова»: «Прізвище – вид антропоніма, обов'язкове спадкове власне іменування людини, яким окрім неї в офіційних сферах називають кожного з членів родини» [16, с. 532].

Визначення терміна прізвище, яке сформулював М. Л. Худаш, вважаємо найбільш повним, оскільки тлумачення терміна цим дослідником враховує найважливіші ознаки прізвища: можливість успадкування, юридичну обов'язковість, незмінність.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, українська антропоніміка має вагомі здобутки в опрацюванні проблеми лінгвістичної специфіки українських прізвищ: окреслено дефініцію терміна *прізвище*, проаналізовано та систематизовано диференційні ознаки цього терміна, описано процес розвитку прізвищ від виникнення двочленних іменувань до стабілізації прізвища як окремого виду антропонімів, для якого характерна спадковість, юридична обов'язковість та незмінність.

У сучасній антропоніміці здійснено чимало спроб хронологізації появи прізвищ, які ґрунтуються на розрізненні кількох періодів у становленні спадкових лексем: 1) часу появи на певній території двослівного іменування особи; 2) часу усталення основних словотвірних типів сучасних прізвищ; 3) часу юридичного унормування прізвищ. Формування прізвищ відбулося набагато раніше, ніж поява законодавчих актів, що офіційно закріпили вживання прізвищ.

До основних передумов, які сприяли виникненню двослівних спадкових іменувань, належать: бажання виділити особу серед інших людей (за умов одночленних іменувань це зробити значно складніше); прагнення зберегти та мати змогу підтвердити прізвищевою назвою належність до певної родини. Закріплення незмінних спадкових іменувань для всіх прошарків населення стало можливим після їхнього законодавчого унормування. За походженням це лексеми різної давності, але початок їхнього функціонування в ролі обов'язкових незмінних спадкових іменувань особи припадає на кінець XVIII – початок XIX ст.

Список використаних джерел та їх умовних скорочень

Грінченко – Словарь української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Д. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.

Редько – Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. / за ред. Д. Г. Гринчишина. – Львів, 2007. – Т. 1–2.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Чучка – Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : істор.-етимол. словник / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.

Список використаної літератури

1. Білорус А. Про особові назви Західної Волині XVI ст. / А. Білорус // Архіви України. – 1970. – № 3. – С. 36–42.

2. Гайдукевич Т. І. Коли сформувались українські прізвища / Т. І. Гайдукевич // Жовтень. – 1987. – № 6. – С. 92–95.
3. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
4. Єфименко І. В. З історії виникнення та розвитку українських прізвищевих назв (на матеріалі писемних пам'яток XVI ст.) / І. В. Єфименко // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 75–87.
5. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. : монографія / І. В. Єфименко. – К., 2003. – 168 с.
6. Жовтобрюх М. А. Про термін прізвище / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1969. – № 4. – С. 82–86.
7. Карпенко Ю. О. Реєстри Війська Запорізького і проблема постановки українських прізвищ / Ю. О. Карпенко // Питання історичної ономастики України : зб. наук. пр. / відп. ред. О. П. Карпенко. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 182–201.
8. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р. Й. Керста. – К. : Наук. думка, 1984. – 152 с.
9. Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С. М. Медвідь Пахомова. – Ужгород : Ліра, 1999. – 248 с.
10. Неділько О. Д. Про утворення українських прізвищ / О. Д. Неділько // Українська мова і література в школі. – 1967. – № 9. – С. 19–26.
11. Остап Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) / Р. І. Остап // Реєстр Війська Запорозького 1649 року / відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 517–568.
12. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах [Текст] : монографія / С. М. Пахомова. – вид. 2-ге, доп. і переробл. – Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. – 344 с.
13. Пахомова С. М. Еволюція східнослов'янської антропоформули / С. М. Пахомова // Питання історичної ономастики України : зб. наук. пр. / відп. ред. О. П. Карпенко. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 201–207.
14. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 216 с.
15. Сухомлин І. Д. [Рец. на]: Ю. К. Редько. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 216 с. / І. Д. Сухомлин // Українська мова і література в школі. – 1967. – № 5. – С. 86.
16. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
17. Франчук В. Ю. Питання становлення українських прізвищ / В. Ю. Франчук // Тези II Республ. ономастичної наради. – К. : Наук. думка, 1962. – С. 148–150.
18. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш; відп. ред. Д. Г. Гринчишин. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
19. Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ / М. Л. Худаш // Мовознавство. – 1969. – № 2. – С. 37–46.
20. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія / П. П. Чучка. – Ужгород : ТОВ «Папірус», 2008. – 672 с.
21. Чучка П. П. Історія власних назв / П. П. Чучка // Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 592–620.

Садова Лариса. Проблема лингвистических особенностей украинских фамилий в работах антропонимистов XX–XXI вв. В статті проаналізовані погляди учених-ономастів на історію формування і лингвистичну специфіку

украинских фамилий. Определены достижения ученых в разработке проблем содержательного наполнения термина фамилия, выделения основных дифференциальных признаков фамилий как разновидности антропонимов, хронологизации их появления. В работе показано, что формирование фамилий происходило постепенно, в три этапа: появление на определенной территории именованья, состоящего из двух слов; стабилизация основных словообразовательных типов современных фамилий; юридическое нормирование фамилий. В статье выделены лингвистические особенности формирования антропонимов, выяснены особенности влияния внеязыковых факторов на возникновение фамилий, систематизированы взгляды ученых на проблему специфики фамилий как отдельного вида антропонимов.

Ключевые слова: фамилия, антропонимика, антропоним, ономастика.

Sadova Larysa. The Problem of Linguistic Specification of Ukrainian Surnames in the Works of Anthroponymists in XX–XXI Centuries. The article clarifies the approaches of anthroponymists concerning the history of formation and linguistic specificity of Ukrainian surnames. The author offers insights into the scholars' achievements in exploring the problem of the term «surname» meaning, highlighting the key distinctive features of surnames as a type of anthroponyms, and defines the chronology of their appearance. It has been specified that the process of establishing the family names was gradual and covered the following main stages: the emergence of a person's two-word naming on a certain territory; stabilization of the basic word-formative types of modern surnames; juridical regulation of surnames. The author places importance on the lingual peculiarities of the inheritable anthroponyms formation, reveals the level of the extralinguistic factors' influence on the appearance of surnames. Scientists' conceptions and approaches concerning various characteristic aspects of this specific kind of anthroponyms have been systematized in the article.

Key words: surname, anthroponomy, anthroponym, onomastics.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2016